

ВАРІЮВАННЯ ПОЗИТИВНОГО ЕКСПРЕСИВА: ФОРМАЛЬНО-СИНТАКСИЧНИЙ ТА КОМУНІКАТИВНО-СИНТАКСИЧНИЙ АСПЕКТИ

Стаття присвячена комплексному аналізу формально-синтаксичного та комунікативно-синтаксичного варіювання мовленнєвого акту позитивного експресива в межах позитивно-емотивного дискурсу. Описано та проаналізовано варіювання мовленнєвого акту позитивного експресива за граматичним статусом актуалізованого речення; кількістю конститутивних речень та способом взаємодії конститутивних речень. Визначено та описано основні комунікативно-синтаксичні різновиди позитивного експресива, пов'язані з комунікативно-синтаксичним типом актуалізованого речення, яке здатне бути розповідним, питальним і спонукальним.

Ключові слова: мовленнєвий акт позитивного експресива, позитивно-емотивний дискурс, формально-синтаксичні ознаки, комунікативно-синтаксичне варіювання, позитивно-емотивне висловлення.

Постановка проблеми. Позитивні емоції, що виникають у мовця в результаті сприйняття та позитивного оцінювання певного позамовного об'єкта (самого мовця, адресата, третьої особи або конкретного предмета) комунікативно об'єктивовані в позитивному експресиві (далі ПЕ), реалізованому в межах позитивно-емотивного дискурсу (далі ПЕД). ПЕ – це комплексний мовленнєвий знак, здатний до формального й семантичного варіювання незалежно від наявності чи відсутності інших мовленнєвих актів (далі МА) в межах ПЕД. Наданий у статті розгляд ПЕ включає з'ясування особливостей варіювання його форми за формально-синтаксичними та комунікативно-синтаксичними ознаками.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Протягом останніх десятиліть увагу багатьох дослідників привертало питання пов'язані з мовленнєвим актом позитивного експресива. Зокрема, питання визначення статусу МА-експресива розглядали Д. Вундерліх, К. Бах та Г. Г. Почепцов. Дослідження етикетності проводилися А. А. Калитою, І. Е. Фроловою та О. В. Черненко. МА-позитивного експресива та його представленість різними формально-синтаксичними моделями досліджували Т. А. Фесенко та Р. В. Шиленко. Діахронічний підхід опису функціонування емотивного висловлення вибачення та іронії знайшов застосування в працях С. В. Цюри та Т. П. Андрієнко. Особливості іллокутивної сили емотивного висловлення в прямих і непрямих МА досліджували І. С. Шевченко та Л. Р. Безугла.

Актуальність статті зумовлена її відповідністю інтеграційним тенденціям сучасного мовознавства, яке поєднує когнітивний і прагматичний аспекти аналізу дискурсивної об'єктивації емоцій. Зазначимо, що лінгвістичний аналіз здебільшого зосереджений на вербалізації негативних емоцій [2], що пов'язано як із їх кількісною перевагою над позитивними, так і зі значно ширшим і різноманітнішим діапазоном мовного вираження. Як відхилення від норми [1, с. 67; 5, с. 62], негативні емоції потребують більш докладного опису, проте, вербалізація позитивних емоцій має свої особливості як у мовному, так і в мовленнєвому аспектах.

Мета статті – з'ясування особливостей варіювання мовленнєвого акту позитивного експресива в межах позитивно-емотивного дискурсу за формально-синтаксичними та комунікативно-синтаксичними ознаками. Об'єктом дослідження є позитивно-емотивний дискурс як комунікативне середовище об'єктивації позитивних емоцій мовця.

Виклад основного матеріалу. Варіювання форми ПЕ пов'язане з його формально-синтаксичними та комунікативно-синтаксичними ознаками [3, с. 68–70]. Формально-синтаксичними ознаками ПЕ є відповідні характеристики позитивно-емотивного висловлення мовця, яке цей ПЕ вербалізує. Таке висловлення варіюється за: а) граматичним статусом актуалізованого речення; б) кількістю конститутивних речень; в) способом взаємодії конститутивних речень.

За граматичним статусом актуалізованого речення ПЕ здатний бути як односкладним (номінативним), так і двоскладним, представленим непоширеним або поширеним різновидом кожного.

Усі **односкладні** ПЕ є результатом еліпсису – редукції повного двоскладного речення до єдиного емотивного слова (1) або до єдиного емотивного словосполучення (2):

- (1) *'Happy?' Joe asked her, as she cuddled up next to him in bed that night. 'Happy,' she said, with a broad smile. She was Mrs. Joe Allbright at last* (5, p. 395).

Щасливий мовець-дівчина лаконічно виражає свою радість із приводу розвитку своїх стосунків із чоловіком, якого вона щиро кохає.

- (2) *An hour later, she was waiting outside the house in a duffel coat, a knit cap, and a scarf she wore at school, when Joe came by to pick her up in a cab.*

'Very cute,' he said with a smile (5, p. 90).

Прийшовши за адресаткою, яку він щиро кохає, і побачивши, що вона вже вийшла зі свого будинку і чекає на нього, мовець виражає своє схвалення її зовнішності.

Односкладні ПЕ не є частотними. Значно більш уживаними є ПЕ, утілені **двоскладним** актуалізованим реченням, яке може бути **непоширеним** (3) і **поширеним** (4):

- (3) *They hopped in a cab a few minutes later and went to a little place Bill remembered in Shepherd Market. <...> It had a garden, and the owner was delighted to see them when they arrived.*

'This is perfect,' Isabelle smiled as she sat back in a chair and looked at him (4, p. 46).

Мовець-жінка лаконічно-стримано виражає своє щире задоволення невеличким, затишним і тихим рестораном, до якого її привів адресат і в якому їм запропонували столик у садочку внутрішнього дворика.

- (4) *<...> she could only stare at the samovar and at the kind benefactor who had brought it to them.*

'Captain ... you're far too good to us ...' Tears filled her eyes, and she gently kissed him, the faded satin of her cheek touching his male flesh, reminding her of her own son, and her husband' (1, p. 226).

Мовець-жінка в захваті від учинку адресата: в дуже важкий для неї та її онуки період їхнього життя він учасно надав їм безкорисливу допомогу.

За кількістю речень, що формують позитивно-емотивне висловлення мовця, ПЕ здатний бути як **одиничним** так і **множинним**. Уживання більш ніж одного речення зазвичай корелює з інтенсивністю виражених мовцем позитивних емоцій, адже збільшення кількості використовуваних мовних засобів інтенсифікує вираження позитивно-емотивного змісту [6, с. 243].

Ілюстрацією вживання одиничного ПЕ є приклади (1) – (3), надані вище. Приклади (5) і (6), подані нижче, ілюструють уживання множинного ПЕ. Множинний ПЕ типово виражає захоплення (5) і зачарованість мовця (6) та має комплексно представлену позитивну емотивність, утілену різними засобами вираження позитивно-емотивного змісту, зокрема, вербальними (лексичними одиницями з позитивно-емотивною семантикою та експресивними синтаксичними конструкціями), і паравербальними (просодичними). Наприклад:

- (5) *She still decorated every room with the special touches and infinite good taste that had characterized her Hollywood years.*

'My God, it's pretty, Sam. Prettier even than the last time,' he said (2, p. 47).

Завітавши до адресатки, мовець милується її кімнатою, умебльованою з витонченим смаком.

Два поширені речення – асертивно-розповідне та еліптично-порівняльне, які вербалізують ПЕ, містять не лише лексичні засоби вираження позитивно-емотивного змісту (*My God, pretty*), але й граматичне порівняння (*pretty – prettier*) та лексичний інтенсифікатор (*even*), які посилюють цей зміст.

- (6) *He looked at her for a long moment and then grinned at her.*

'Wow! You look incredible!' he smiled at her.

He hugged her tight again, the tears glittering in his eyes (5, p. 51).

Мовець зачарований зовнішністю адресатки, яку він щиро кохає і яка відповідає йому взаємністю.

Виражений мовцем позитивно-емотивний зміст утілюється ад'єктивною лексемою *incredible*, а окличність (паравербальна просодика) обох актуалізованих речень, які вербалізують ПЕ, інтенсифікує цей зміст.

За способом взаємодії конститутивних речень множинний ПЕ здатний бути як *безперервним* так і *перервним*. Ілюстрацією безперервного ПЕ є приклади (5) і (6). Приклад (7), наведений нижче, ілюструє перервний різновид ПЕ, де перервність речень спричинена невербальною дією мовця (дотиком до волосся адресатки) як додатковим способом вираження мовцем власних позитивних емоцій [4, с. 171 – 173]:

(7) *He ran a hand gently down her pale blond mane, fighting with the pins that held it firmly in the knot at the nape of her neck, and then suddenly he unleashed it and it all came tumbling down her back. 'My God, your hair is lovely, Sam ... palomino.' He said it ever so softly and then touched her hair. She didn't answer, and he continued after a while, 'Little palomino ... how beautiful you are.' The sun glinted in the window and danced along the gold threads in her hair* (2, p. 158).

Закоханий і щасливий мовець зачарований зовнішністю (пишним волоссям) адресатки та щиро радіє тому, що вони знову разом.

Множинний ПЕ є перервним – він представлений двома дистантно розташованими реченнями. Посиленню інтенсивності виражених мовцем позитивних емоцій слугує супровід вербальних засобів їхнього вираження ужитими мовцем паравербальними й невербальними засобами. Перші представлені просодичними й фонаційними особливостями мовлення мовця (ніжний і м'який голос, паузація як перервність його емоційного мовлення), а другі – проксемічними й такесичними засобами вираження емоцій (мовець упритул наблизився до адресатки, ніжно витягнув шпильку, яка утримувала зібране в пучок її світло-біляве волосся та доторкнувся до нього).

Комунікативно-синтаксичні різновиди ПЕ пов'язані з комунікативно-синтаксичним типом актуалізованого речення, яке здатне бути розповідним (стверджувальним і заперечним, окличним і неокличним), питальним (усіх чотирьох типів, а також риторичним й еліптичним) і спонукальним (зазвичай, неокличним).

Окличність *розповідного* речення (просодика ПЕ) завжди надає йому інтенсифікованої виразності, або експресивності (8), тоді як неокличність такого речення вказує на знижену експресивність виражених мовцем позитивних емоцій:

(8) *What she saw in front of her was one of the biggest stallions she had ever seen, gray with a black mane and a black tail and a long white star on his forehead that seemed to make his eyes wilder as he pawed the ground. 'He's a beauty!'* (2, p. 278).

Мовець-жінка в захваті від могутнього красеня-коня: увесь сірий, із чорною гривною і хвостом, він був найбільшим із тих, яких вона коли-небудь бачила, а біла зіркоподібна цятка на його чолі надавала його очам несамовитості.

Експресивність позитивних емоцій мовця маркована окличністю актуалізованого розповідного речення як паравербальною характеристикою ПЕ.

(9) *'You're a very handsome man, Mr. Robinson,' she confessed. She had felt that way about Gordon a long, long time ago.* (5, p. 90).

Мовець-жінка виражає своє захоплення зовнішністю адресата. Неокличність актуалізованого розповідного речення вказує на спокійну, не екзальтовану тональність розмови.

Вербалізація ПЕ *питальним* реченням має свої особливості. Загальне (10) і спеціальне запитання (11) не представлені своїм стверджувальним різновидом: ужиті як питально-заперечні речення, вони стають пропозиційно еквівалентними спонукальному реченню. Розділове запитання (12) вживається як увічливий еквівалент стверджувально-розповідного речення. Альтернативне запитання (13) є непоширеним за формою. Наприклад:

(10) *'Can't we spend this wonderful afternoon together, Mr. Robinson?' she said and then stood on tiptoe to kiss his cheek. He smiled* (5, p. 49).

Мовець-жінка зацікавлена в продовженні своїх стосунків із чоловіком, який їй дуже подобається. Свою прихильність до чоловіка (зацікавленість) і своє задоволення тим, як вони провели час разом, жінка виражає як запитання про можливість побути разом ще трохи.

Заперечна форма актуалізованого загально-питального речення, що вербалізує ПЕ, надає йому комунікативно-функціональної еквівалентності зі спонукальним реченням *Let's spend this wonderful afternoon together*.

(11) *It was a whole new experience going to a museum with her, and by the time they left at noon, he felt as though he had taken an extensive art course.*

'Why didn't you tell me how knowledgeable you are?' he asked looking down at her (5, p. 71).

Провівши разом з адресаткою декілька годин у музеї, мовець переконався в тому, що вона не лише має витончений смак, але й професійно обізнана з образотворчим мистецтвом.

Своє схвалення обізнаності адресатки мовець виражає єдиним заперечним спеціально-питальним реченням, яке вербалізує ПЕ. Ужиті в його межах позитивно-емотивний ад'єктив *knowledgeable* та інтенсифікатор *how* забезпечують «прочитання» цього ПЕ не як докору адресатці, а як компліменту їй.

(12) *He would never do a thing like that, bring something like that to Sam. A goldfish maybe, or a hamster. Maybe a dog. But not a helio-monster or whatever that thing is.*

'This iguana is a real beauty, isn't he?' (3, p. 282).

Мовець вирішив зробити адресатці незвичайний подарунок – він приніс їй ігуану (велику тропічну американську ящірку сіро-зеленого кольору, із великими кістяними наростами на спині), яка мовцю надзвичайно подобається.

ПЕ вербалізований диз'юнктивно-питальним реченням, в якому перша частина виражає позитивно-емотивну оцінку мовця – його захоплення ящіркою.

(13) *'Aren't you going to eat some breakfast? Miss Caroline told us that a friend of hers was coming from New York to help us out.'* He grinned evilly for a moment. *'You should have seen their faces, when she told them her friend was a woman.'*

'Are YOU happy or thrilled?' Samantha laughed as they made their way toward the kitchen (2, p. 66).

Мовець-жінка дружньо кепкує з адресата-фермера, який живе і працює на ранчо. Як і інші чоловіки цього ранчо, він не дуже радий тому, що їм на допомогу хазяйка запросила свою родичку, жительку Нью-Йорка. Мовцю подобається реакція чоловіків-фермерів на інформацію про містянку.

ПЕ, що виражає задоволення мовця, вербалізований непоширеним альтернативним запитанням, де мовець спеціально інтонаційно виділяє (паравербальна характеристика МА) особовий займенник *you* на позначення адресата.

ПЕ здатний вербалізуватися й **риторичним запитанням**, яке не передбачає жодної мовленнєвої реакції адресата у відповідь. Уживання такого ПЕ завжди пов'язано зі здійсненням мовцем відповідного (у нашому випадку – позитивно-емоційного) комунікативного впливу на адресата. Це може бути, наприклад, комплімент адресатові, як у (14):

(14) *'Has anybody told you lately how beautiful you are, Aunt Caro?'* It was the name Barbara had used for her, and this time there were tears in Caroline's eyes (2, p. 51).

Мовець-дівчина зачарована зовнішністю адресатки, яка, попри свій похилий вік, залишається привабливою та бадьорою. Позитивні емоції мовця об'єктивуються в ПЕ, вербалізованому риторичним запитанням загального різновиду.

ПЕ може бути вербалізованим і **спонукальним** реченням, яке має не лише неокличне, але й окличне інтонаційне оформлення. Наприклад:

(15) *'Look at me, sweetheart!'*

I looked up at him then, and realized that he was going to be Peter again (3, p. 117).

Мовець, який закоханий в адресатку, намагається переконати її в широті своїх почуттів.

Окличність спонукального речення завжди маніфестує інтенсивність (експресивність) виражених мовцем позитивних емоцій. Проте окличні спонукальні речення не є типовими для вербалізації ПЕ, оскільки вони слугують переважно для вираження негативних емоцій мовця. Тому спонукальні речення, що вербалізують ПЕ, зазвичай мають неокличну граматичну форму, як у (16):

(16) *Caroline put a tray on a low table near the fire, a cup of hot chocolate, uncovered a plate of sandwiches, and waved to Sam to sit down.*

'Come on, Sam, dear, welcome home.' And then, as she did, the older woman smiled at her again (2, p. 49).

Мовець, літня жінка, радіє з того, що адресатка повернулася до неї на ранчо із твердим бажанням залишитися там назавжди.

Висновки. За результатами аналізу формально-синтаксичних різновидів ПЕ найбільш частотним є ПЕ вербалізований одиничним актуалізованим реченням, яке є переважно двоскладним. Комунікативно-синтаксичні різновиди ПЕ в переважній більшості прикладів вербалізовані розповідним реченням. Два інші комунікативні типи речення – питальне та спонукальне – уживаються значно рідше. Перспективу подальших досліджень вбачаємо в комплексному аналізі формальних та семантичних варіацій позитивного експресива.

Список використаної літератури.

1. Графова Т. А. Смысловая структура эмотивных предикатов / Т. А. Графова // Человеческий фактор в языке : Языковые механизмы экспрессивности ; [отв. ред. В. Н. Телия]. – М. : Наука, 1991. – С. 67–99.
2. Быценко Т. А. Историческая динамика экспрессивов негативной эмоциональности в английском дискурсе XVI – XX вв : дис. ... кандидата филол. наук : 10.02.04 / Татьяна Александровна Быценко. – Харьков, 2003. – 211 с.
3. Сливка Н.П. Дискурсивна полівекторність позитивного експресиву (на матеріалі сучасних англійських текстів жіночих романів): дис. ... кандидата филол. наук : 10.02.04 / Наталія Петрівна Сливка. – Херсон, 2012. – 202 с.
4. Солощук Л. В. Невербальная коммуникация: ее место и перспективы исследования в современной лингвистике // Вісник ХНУ. – 2004. – № 635. – С. 170–173.
5. Телия В. Н. Механизмы экспрессивной окраски языковых единиц / В. Н. Телия // Человеческий фактор в языке. Языковые механизмы экспрессивности ; [отв. ред. В. Н. Телия]. – М. : Наука, 1991. – С. 36–66.
6. Шаховский В. И. Эмотивная семантика слова как коммуникативная сущность / В. И. Шаховский // Коммуникативные аспекты значения. – Волгоград : Волгр. пед. ин-т, 1990. – С. 242–249.

Список джерел ілюстративного матеріалу.

1. Steel D. Zoya / D. Steel. – A Dell Book, 1989. – 500 p.
2. Steel D. Palomino / D. Steel. – A Dell Books, 1989. – 463 p.
3. Steel D. The Klone And I / D. Steel. – Corgi Books, 1999. – 302 p.
4. Steel D. The Kiss / D. Steel. – Corgi Books, 2001. – 446 p.
5. Steel D. Lone Eagle / D. Steel. – Corgi Books, 2002. – 495 p.

Одержано редакцією 21.01.14

Прийнято до публікації 14.02.14

Аннотация. Сливка Н.П. Вариация позитивного экспресива: формально-синтаксический и коммуникативно-синтаксический аспекты

Статья посвящена комплексному анализу формально-синтаксической и коммуникативно-синтаксической вариации позитивного экспресива в позитивно-эмотивном дискурсе. Описаны и проанализированы вариации речевого акта позитивного экспресива за грамматическим статусом предложения, количеством конститутивных предложений и способом их взаимодействия. Также описаны основные коммуникативно-синтаксические виды позитивного экспресива, связанные с коммуникативно-синтаксическим типом актуализированного предложения, которое может быть повествовательным, вопросительным и повелительным.

Ключевые слова: речевой акт позитивного экспресива, позитивно-эмотивный дискурс, формально-синтаксические признаки, коммуникативно-синтаксическая вариация, позитивно-эмотивное высказывание.

Summary. Slyvka N. P. The variation of positive expressive speech act: the formal-syntactic and communicative-syntactic aspects

The article focuses on the analyses of the formal-syntactic and communicative-syntactic variability of the speech act of positive expressive in positively-emotive discourse. The variations of positive expressive are based on the grammatical status of the sentences, the number of sentences and their interaction. According to the grammatical status of the sentence, positive expressive may be represented by nominative and complex sentence. The number of sentences may vary from one sentence to some sentences. Usually the usage of some sentences intensifies the expression of speaker's emotions. The speech act of positive expressive, while represented by some sentences, may be either uninterrupted or interrupted. The interruption may be caused by some elements of non-verbal communication or other types of speech acts. The communicative-syntactic types of positive expressive are based on the communicative types of sentences which can be declarative, interrogative and imperative.

Key words: *speech act of positive expressive, positively-emotive discourse, formal-syntactic features, communicative-syntactic variability, positively-emotive utterance.*

УДК 811.161.2:81"282–112+342.415

О. В. Юсікова

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ДИФТОНГІЧНИХ ВОКАЛІВ У ГОВІРЦІ СЕЛА ХОРОБИЧІ ГОРОДНЯНСЬКОГО РАЙОНУ ЧЕРНІГІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

*Стаття присвячена розгляду дифтонгічних вокалів у фонетичній системі типової східнополіської говірки українсько-білоруської зони перехідності. Дифтонги нині зберігають неповторну палітру звучання, їхнє функціонування переконливо підтверджує думку вчених про те, що дифтонгізм є однією з типологічних особливостей північно-української вокальної системи. Особливості дифтонгічних вокалів протягом тривалого періоду цікавлять дослідників як поліських говірок, так і українського діалектного континууму в цілому. Фонема *ie* сьогодні в системі наголошеного вокалізму дослідженої говірки функціонує в таких дифтонгічних варіантах: *ie*, *i̯e*, *ie̯* (відповідно ненаголошена позиція представлена фонемою *e*). Домінантна риса протиставлення наголошеного *ı̯* ненаголошеного вокалізму досліджуваної говірки – функціонування в наголошеній позиції дифтонгічної фонемі *ı̯o* (відповідно ненаголошена позиція представлена фонемою *o*). Дифтонгічний рефлекс *ı̯o* з рівномірним розподілом тривалості *ı̯* інтенсивності обох фаз артикуляції є однією з найбільш архаїчних стадій рефлексії **o*, на відміну від дифтонгів з неоднаковою тривалістю *ı̯* інтенсивністю артикуляції обох фаз – *ı̯^o*, *ı̯^o*, у говірках із більш інтенсивними білоруськими впливами переважає варіант *ı̯^o*.*

Ключові слова: *східнополіський говір, перехідна українсько-білоруська зона, дифтонгічний вокал, наголошена *ı̯* ненаголошена позиція.*

Постановка проблеми. Проблему функціонування у вокальній системі мови дифтонгів як звуків двочленної неоднорідної артикуляції вивчали такі дослідники, як О. О. Потебня, К. Ф. Михальчук, Т. Лер-Сплавінський, С. Й. Смаль-Стоцький, В. М. Ганцов, О. Б. Курило, І. М. Зілінський, С. П. Бевзенко, Ю. В. Шевельов, Т. В. Назарова, А. М. Залеський та ін. Ю. В. Шевельов ставив проблему українських поліфтонгів у центр концепції загальослов'янського і східнослов'янського розвитку альтернативі, зокрема давнього **ě*, від праслав'янської доби до наших днів. Зважаючи на типовість для північноукраїнського континууму дифтонгічного рефлекса давніх голосних **ě*, **e*, **o*, учений наголошував на відмінній лінії еволюції української діалектної мови, яка йшла шляхом дифтонгізації [7, с. 261]. Теорію поліських дифтонгічних вокалів розробили В. М. Брахнов, О. С. Біла, уперше звернувшись до методу експериментального вивчення акустичної палітри їхнього звучання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематику поліських дифтонгічних вокалів діалектологи вивчають нині в трьох площинах: щодо акустичних характеристик, в аспекті фонологічного статусу дифтонгів (дифтонг чи біфонема), їхньої ролі в системі вокалізму не лише української діалектної мови, але і слов'янського діалектного континууму. Питання походження сучасних дифтонгів на Поліссі, слідом за Ю. В. Шевельовим, вивчав